

Néhány megjegyzés a nyelvészeti nonszenszről és a társadalmi kárról

A Magyar Nyelv 2005. évi 4. számában (497–8) néhány megjegyzést fűztem H. TÓTH TIBORNAK két számmal korábban (232–43), „A magyar nyelv kézikönyvé”-ről írt kritikájához. Megjegyzéseimre a szerző a 2006. évi 1. számban (72–8) reagált. Véleménye szerint a kézikönyvben a határon túli magyarokról szóló fejezetem bizonyos részéből „a kiolvasható üzenet a magyar nyelv művelés és a hagyományos magyar nyelvészeti eredmények lekicsinylése, lejáratása néhány önkényesen kiragadott és/vagy hamis színben feltüntetett, eltúlzott részlet alapján” (74).

H. TÓTH többször hangot ad annak a véleményének, hogy mondataimban „tipikusan csúsztató-torzító fogalmazást találunk”. Ezt például azzal illusztrálja, hogy szerinte lényeges különbség van a között, amit idézek a „Nyelv művelő kézikönyv”-ből (1: 1291), s a között, ahogy később az idézetre utalok. Íme az idézet: „A kétnyelvűség körülményei közt élő külföldi magyarok nyelvhasználatának sajátos vonásai ... azt mutatják, hogy a két nyelvi rendszer az állandó érintkezésben könnyen egymásba fonódik, keveredik az egyén tudatában, a nyelvérzék nemegyszer bizonytalanra válik ... s fennáll a veszélye a nyelvi rendszer megbomlásának. Ez pedig – a megértést ugyan nem, de – a fogalomrendszer kialakítását, a dolgok logikájába való behatolást, az alkotó gondolkodást veszélyezteti. A nyelvi rendszer felbomlásával ugyanis a gondolkodás maga válik az egyénben szervetlenné, bomlottá, felemássá.” Erre az idézetre utalva írtam, hogy „A szomszédos országokban élő magyarok nem bomlott gondolkodású emberek.” H. TÓTH (74) szerint „Az eredeti szövegben ugyanis nem bomlott gondolkodású emberekről, hanem a gondolkodás felemássá, szervetlenné, bomlottá válásáról, ennek veszélyéről van szó, és ez lényeges különbség.” Akárhogy nézem a Kézikönyv szövegét, azt látom, hogy ez a kétnyelvűségben élő magyarok nyelvi rendszere megbomlásának és gondolkodásuk bomlottá válásának veszélyéről szól. Ha pontosítani kívánám ere-

deti mondatomat, ezt írhatnám: Nem áll fenn a veszélye sem annak, hogy a szomszédos országok magyarjainak gondolkodása bomlottá válna. Ha H. TÓTH úgy gondolja, hogy én itt az eredeti állítást eltorzítottam, akkor megmondhatná azt is, hogy ha az idézett szöveg nem a szomszédos országokban élő magyarok gondolkodásának bomlottá válására vonatkozik, akkor mire vonatkozik? De ezt is megkérdezhetem: úgy gondolja-e, hogy ha valakiknek a gondolkodása bomlottá válik, akkor csúsztatás és torzítás ezeket az embereket bomlott gondolkodásúnak nevezni? Nincs különösebb jelentősége itt annak, hogy a Kézikönyv szövegében valóban nem tényállítás található, ott csupán „fennáll a veszélye” a gondolkodás bomlottá válásának. Ha határon túli magyar lennék, s ezt a szöveget olvasnám, aligha örülnék, s az sem nyugtatna meg, hogy H. TÓTH szerint „a szerzők szerencsétlenül fogalmaztak” (74). Azt regisztrálnám, hogy a magyarországi „Nyelvművelő kézikönyv” szerint veszélyben van a gondolkodásom, bomlottá válhat, szervetlenné stb. S ha e Kézikönyvről tudom, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében írták, még azt is gondolhatnám, hogy ez valószínűleg igaz is. Megriadnék, azt hívnék, hogy igaz lehet, amit olvasok. Vagy feldühödnék, tudván, hogy a Kézikönyv szövege – annak ellenére, hogy hol írták – félrevezető szöveg. Ha ennek a szövegnek lehet ilyen hatása, ha a határon túli magyar olvasó megriadhat tőle vagy feldühödhet miatta, akkor ez a szöveg társadalmi kárt okoz(hat).

H. TÓTH idézi azt a mondatomat is, hogy „Kétnyelvűektől az egynyelvű normákat elvárni nyelvészetileg nonszensz és társadalmilag káros”, majd felteszi a kérdést: „És mit kezdjünk – tudományosan – ezekkel a kifejezésekkel: »nyelvészetileg nonszensz« vagy »társadalmilag káros?«” (75).

Nyelvészetileg nonszensz a kétnyelvű magyaroktól azt elvárni, hogy úgy beszéljenek magyarul, mint az egynyelvű magyarok, mert kétnyelvű ember sosem beszélhet egy nyelvet úgy (még kétnyelvű magyar sem), ahogy az egynyelvűek. Aki valamelyest is ismeri a magyar és/vagy a nemzetközi nyelvészeti szakirodalmot ide vonatkozó részét, tudja ezt. Aki azt sugallja, hogy a kétnyelvű magyarok helytelenül beszélnek magyarul, mert az egynyelvűek által nem ismert „idegen szavakat” is használnak, sőt – horribile dictu – idegenes szerkezeteket is, azt várja a kétnyelvűektől, hogy úgy beszéljenek, mint az egynyelvűek. Ha ezt az elvárást olyan ember támasztja, akinek nincs nyelvészetből szerzett egyetemi diplomája, azt mondhatjuk, hogy laikus, és az erre vonatkozó véleménye is helytelen. Ha azonban ezt az elvárást egy szakképzett nyelvész (= valaki, aki nyelvészetből egyetemi diplomát szerzett) támasztja, nincs más magyarázatunk, csak az, hogy az illető nem ismeri a releváns nyelvtudományi tételeket. Nyelvész (a szó iménti értelmében: van egyetemi diplomája), de nem tudja azt, amit a nyelvészeti tankönyveket olvasók tudnak. Nyelvészeti nonszensz az, amikor valaki nyelvészként olyat állít, amit szaktudománya ismeretében nem állíthatna. Ha egy magyar nyelvész azt hangoztatja, hogy a határon túliak „helytelenül” beszélnek magyarul, mert az egynyelvűek által nem ismert „idegen szavakat” is használnak, akkor nyelvtudományi szempontból nonszensz, amit hangoztat. Ahhoz, hogy egy kolozsvári vagy nagyszalontai magyar úgy beszéljen magyarul, ahogy egy debreceni vagy berettyóújfalusi magyar beszél, Debrecenben vagy Berettyóújfaluban kellene születnie s élnie.

Azok a nyelvművelők, s persze azok az iskolai tanítók és tanárok, akik a nyelvművelőket követve az egynyelvűek normáját állítják fel a kétnyelvűeknek is, társadalmi kárt okoznak, mert irreális mércéket állítanak fel, és elkerülhető feszültségeket keltenek, ami pedig senkinek sem hiányzik. Ez sajnos ma is megtörténik, például a Kossuth rádió sokak által hallgatott „Édes anyanyelvünk” című műsorában (2005. április 17.) vagy a szlovákiai magyar tanügyi dokumentumokban. Például CSICSAY KÁROLY és GUBIKNÉ HARMATI MÁRIA „Új érettségi vizsga. Magyar nyelv és irodalom. Monitor-feladatlapok” (Slovenské pedagogické nakladateľ'stvo. Bratislava, 2004. 47) című kiadványában egyebek mellett ezt találjuk: „A nemrég kiadott új Magyar értelmező szótárba sok olyan szót soroltak, amelyek a határon túli magyarok szóhasználatában találhatóak csak meg. A ki-rekesztettség érzését tompítandó került bele sok ilyen kifejezés. Sajnos, a szerkesztők olyan szavakat is ide soroltak, amelyek nem a kisebbségben élő magyarok sajátos magyar kifejezései, hanem a többségi nemzettől átvett idegen szavak magyar toldalékokkal ellátott változatai. Szlovákiai ma-

gyar vonatkozásban így került be a *preukáz* (igazolvány), *horcsica* (mustár), *tyepi* (melegítő, tréningruha), *szanitka* (mentőautó), *lanovka* (függővasút, drótkötélpálya) és még sok más szlovák kifejezés. Ha ezt a jelenséget, amelyet nevezhetünk kényelmes szókölcsozónzsnek, de akár lopásnak is, elnézzük, akkor ne csodálkozzunk, ha pár év múlva egyveleg nyelveken fogunk beszélni, és nem mindig értjük meg egymást. Minden nemzet anyanyelve megérdemli, hogy szavait eredeti formájukban használják, ne ferdítsék el. A kisebbségben élők pedig tanulják meg saját anyanyelvüket idegen todalékoktól mentesen használni! Vehetünk át szavakat, ha arra nincs saját megnevezésünk. Kölcsönözhetünk szavakat, ha az egy szakszöveg miatt szükséges, de a nyelvi érintkezésben igyekezzen mindenki a saját anyanyelvén, érthetően beszélni! Ez nem nacionalizmus, hanem a nyelv iránti tisztelet.” Ebben a szövegben például sok nyelvészeti nonszensz (= nyelvtudományi szempontból képtelen állítás) van, és társadalmilag is káros ez a szöveg, mert azt az irreális követelményt fogalmazza meg szlovákiai magyar pedagógusok számára, hogy legyenek puristák, érvényesítsék az egynyelvű magyarországi normát a szlovákiai magyar iskolákban. Amikor ezt helytelenítem, nem azt mondom, hogy nincs szükség nyelvi nevelésre az iskolában, csak azt, hogy az is csak úgy lehet eredményes, ha a tanár számol azzal a helyzettel, hogy a gyermekek kétnyelvű környezetben élnek, és nem támaszt velük szemben teljesíthetetlen elvárásokat.

KONTRA MIKLÓS